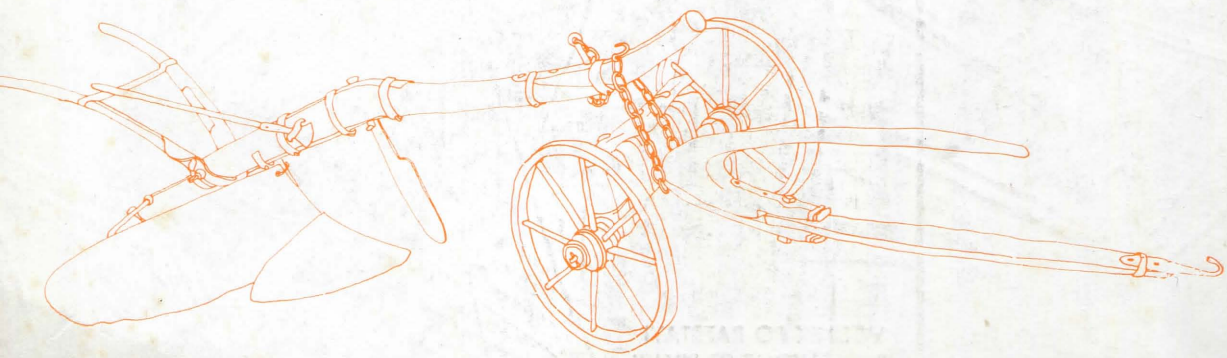

SLOVENSKI ETNOGRAFSKI MUZEJ

RAZSTAVA

RALO IN PLUG

SLOVENSKI ETNOGRAFSKI MUZEJ LJUBLJANA

K E.01 A.11.02

SEM

1968

020080127

COBISS 0

VODNIK PO RAZSTAVI
RAZSTAVO JE PRIPRAVIL
DR. ANGELOS BAŠ, ZNANSTVENI SODELAVEC SEM
OPREMA IN POSTAVITEV
MARJAN LOBODA, DIPL. ING. ARCH.
POSNETKI ARHIV SEM IN SREČO KOLAR
ZALOŽIL SLOVENSKI ETNOGRAFSKI MUZEJ
ZA ZALOŽBO DR. BORIS KUCHAR
TISK: TISKARSKO ZALOŽNIŠKO PODJETJE PTT V LJUBLJANI

LJUBLJANA 1968

Pričujoča razstava predstavlja poglobljeno gradivo o ralu in plugu ali o obeh vrstah ornega orodja pri Slovencih, ki je bilo doslej zbrano, hkrati pa povzema tudi najpomembnejša spoznanja o tem orodju.

Bera izvira praviloma šele iz let po drugi svetovni vojski. V prvi sintezi slovenske etnologije 1944 najdemo le prav borne ugotovitve o ralu in plugu.¹ Podoba se je začela spreminjati s povojnimi terenskimi raziskavami (skupinskimi in individualnimi) zlasti Slovenskega etnografskega muzeja v Ljubljani in Pokrajinskega muzeja v Mariboru. Te raziskave so zbrale precej gradiva o ornem orodju, kljub temu pa so neredka slovenska območja v tem pogledu vse do današnjega dne še zmerom komajda načeta. Podobno je z obdelavami zadevnega gradiva. Mimo preučevanj B. Orla,² T. Urbasove³ in pisca teh vrst⁴ pogrešamo v našem etnološkem slovstvu obsežnejših spoznanj o ornem orodju. V zvezi s tem pa naj ne izostane omemba o obdelavah ornega orodja (v okviru obdelav celotnega poljedelskega orodja) v našem povojnem gospodarskem zgodovinoписju, ki jih je povzel in hkrati največ sam prispeval B. Grafenauer.⁵

Ugotovitve o našem ornem orodju so torej etnološke in gospodarskogodovinske narave. Etnologija je obravnavala ralo in plug deloma kot posebno kulturno prvino, v manjši meri pa tudi še kot sredstvo za dognanja o načinu življenja pri kmetih, ne da bi doslej slednji vidik tudi določno opredelila, ampak ga je do neke meje uresničevala predvsem le zavoljo širše raziskovalne zasnove. Gospodarska zgodovina pa je obravnavala orno orodje kot posebno (tehnično in) gospodarsko prvino, v večji ali manjši povezavi s celotnim gospodarskim dogajanjem, v katerem je ta prvina sodelovala. Med obema vrstama raziskav ni bilo zadostne načelne razmejitev, čeprav ni manjkalo ločnic v praktičnem delu.

Dosedanje (etnološke in gospodarskogodovinske) ugotovitve o ralu in plugu pri Slovencih kažejo naslednjo podobo. – Največ je spoznanj o izviru in razvoju rala in pluga, ki ju pa velja najprej opredeliti. Starejše orodje pri nas je ralo, ki se je razvilo iz lopate in kopače ob povezavi kopaškega poljedelstva z živinorejo.⁶ Za ralo je značilno, da ima simetričen ralnik oziroma lemež (ta je pri plugu nesimetričen) in da zemljo samo razriva, drobi in rahlja, ne pa izpodreza in obrača, saj je (drugače ko plug) brez deske. Ralo je uporabno edinole v rahli zemlji in brez posebnega gnojenja, ker gnoja zavoljo plitkega oranja, največ do 10 cm, ne more podorati. In značilno je za sredozemska območja s suho klimo od pomladi do jeseni.⁷ Plug je mlajši in popolnejši ko ralo; njegovi poglobljeno značilnosti sta nesimetričen lemež in deska, ki zemljo obrača in drobi; praviloma ima plug kolca. Na splošno je plug »orno orodje za težja tla z vlažno klimo in za ravninsko ozemlje«.⁸

O izviru našega pluga sodi B. Bratanič, da »je plug stara skupna slovanska kulturna dobrina... še iz dobe skupnosti«, in to na podlagi plužnega imenja, ki je skupno vsem slovanskim narodom.⁹ Tej sodbi pa nasprotuje preveč dejstev, da bi jo bilo mogoče sprejeti. Resda pričuje skupno slovansko imenje za orno orodje, da se je v času preseljevanja narodov uveljavljalo pri Slovanih orno orodje, vendar to ni dokaz tudi za tedanje splošno uporabo tega orodja pri Slovanih (ne glede na vprašanje, ali je beseda plug v resnici slovanskega ali pa drugačnega, keltsko-romanskega ali germanskega izvira). Za Slovane, ki so se naselili v 6. stoletju v Vzhodnih Alpah, je dodobra utemeljena trditev, da je pri njih prevladovala poljedelska tehnika brez oranja ali požigalniška tehnika, mimo tega pa so uporabljali tudi ralo, s katerim so bili

povezani začetki ornega poljedelstva z neustaljenimi njivami.¹⁰ Prehodna doba od požigalništva k pravemu ornemu poljedelstvu s stalnimi njivami se je končala v 9./11. stoletju, ko se je pri nas uveljavila nova tehnika oranja in z njo povezano triletno kolobarjenje s praho (ozimina, jaro žito, praha).¹¹ Skupna slovenska imena za sestavine pluga ne morejo nasprotovati nakazanemu razvoju rala in pluga, ker lahko skupno plužno imenje pri Slovanih izvira prav tako od rala in se je lahko od tega orodja preneslo na plug. Plug pa nikakor ni mogel biti v rabi še pri požigalniški ali kopaški poljedelski tehniki¹² ali v prvem času po naselitvi. Nadalje pobijajo domnevo o zgodnji uporabi pluga pri Slovanih obsežna rala rala pri znatnem delu Slovanov v poznejši dobi, pa tudi poročila, po katerih lahko datiramo uvedbo pluga pri polabskih Slovanih, Poljaki in Rusih v čas okoli 1000 in kasneje. Naposled pogreša domneva o obstoju pluga pri Slovanih v dobi pred preseljevanjem narodov in takoj po njej tudi kokršno koli ustrezno arheološko pričevanje.¹³

Antični vplivi v tej smeri po vsem videzu ne pridejo v poštev. Za antično poljedelsko tehniko je glede tega značilna razmeroma široka uporaba rala z železnim lemežem, črtalom in kolcami, ki pa zanjo ni mogoče dokazati, da so jo neposredno prevzeli Slovani ob naselitvi v novi domovini.¹⁴

Da se je plug od 10./11. stoletja naprej uveljavljal počasi, spričujejo npr. urbarski podatki iz poznega srednjega veka, po katerih so bili v nekaterih vaseh maloštevilni plugi z vso opremo in potrebnimi pritiklinami, tako da je kmetom po potrebi posojalo plug zemljiško gospodstvo.¹⁵ Nedvomno je plug, ki je bil spočetka skoraj popolnoma lesen in ustrezno težek, le počasi izpodrival starejše ralo, saj je terjalo oranje s plugom več živine, včasih celo tri do pet parov volov,¹⁶ in je bilo počasnejše kakor oranje z ralom, ki pa je bilo plitkejše. Na Primorskem je bilo v 17. stoletju ponekod oranje z dvema paroma volov na splošno v navadi; vzporedni podatki o številu živine pa povejo, da niso mogli vsi vaščani orati s svojo živino.¹⁷ In še v 18. stoletju so izpričana v Slovenskih Goricah območja (pobočja s težko zemljo), kjer do polovica kmetij ni imela ne rala ne pluga, ampak so rabile namesto njiju rovnice ali motike.¹⁸

Ralo se je ohranilo v hribovitem svetu povečini do začetka 19. stoletja. Odtlej je ralo zavoljo uvedbe sistematičnega gnojenja njiv čedalje bolj izpodrival dvostranski plug ali pa so uporabljali ralo za posebna poljska dela; približno istočasno je na ravninskih tleh povsem prevladal (leseni) plug, medtem ko je nekako sredi 19. stoletja postal dostopen za kmete tudi novi, industrijski železni plug,¹⁹ ki je oral globlje in potreboval manj živine. Vendar se je industrijski železni plug širil precej počasi; pomembneje se je uveljavil in skoraj do kraja izpodrnil drugačno orno orodje, se pravi tudi ralo, šele v času po 1900.²⁰ Ralo, kolikor se je obdržalo prek začetka 19. stoletja, so opustili proti koncu 19. in na začetku 20. stoletja, tako da je bilo v letih po prvi svetovni vojski v rabi malone le še v izjemnih primerih²¹

Kako so se ob nakazanem razvoju našega ornega orodja uveljavljali njegovi železni sestavni deli in zamenjevali lesene, je mimo usode industrijskega železnega pluga težko presoditi. Pisani viri so o tem zelo skopi, vrh tega pa deloma tudi še premalo raziskani, medtem ko izvira ohranjeno predmetno gradivo šele iz druge polovice 19. in iz prve polovice 20. stoletja, tako da lahko pričuje neposredno le o tej dobi. Vsekakor nobeno orno orodje v slovenskih muzejskih zbirkah nima lesenega lemeža. Rala so bila mimo tega in pa žebļev, kavļev, obročev ipd. povsem iz lesa. Pri zbranih plugih, z železnim črtalom in okovjem, ne prevladuje prav železna deska, saj jih je približno polovica opremljenih z leseno desko. Vprašanje pa je, koliko smemo takšno stanje posplošiti, zakaj zbirke ornega orodja v slovenskih muzejih so precej skromne

in vsebujejo praviloma samo kar najpreprostejše primerke, tako da so do nadaljnjega ustrezne posplošitve hudo tvegane.

Rala so izdelovali praviloma iz trdega lesa; zvečine je bil v navadi bukov, jesenov in brezov les; samo za oje rezalnic so uporabljali smrekov les. V poglavitem so bila rala izdelana doma, in sicer je bilo to delo gospodarja in hlapca; včasih pa so izdelovali rala tudi revnejši kmetje in preužitkarji za plačilo. Kolarji so se lotevali tega dela šele v novjšem času. Niso pa bili domače delo lemeži in rezalnice; te so kupovali pri kovačih ali v trgovinah.²² Kakor rala so bili tudi plugi, razen industrijskih železnih, praviloma iz trdega lesa; prevladovala je bukev. Tudi pluge so spočetka izdelovali doma, pozneje pa so bili v celoti delo kolarjev. Železne dele teh plugov so izdelovali deloma kovači, deloma pa so bili kot industrijski izdelki naprodaj v trgovinah.

Oranje z ralom in plugom kaže naslednje razločke. — Če je bila pri ralu rezalnica samostojen del orodja, so vpregli v ralo en par volov, v rezalnico pa drugi par volov; močnejše vole so vpregli v ralo (konjska vprega je bila redka). Z ralom je oral na večjih kmetijah v novjšem času po navadi gospodar ali hlapec, medtem ko je opravljal delo s samostojno rezalnico hlapec; vole sta največkrat poganjala pastirja, razen pri ralu na oje, kjer je skrbel za to marsikdaj tudi hlapec. Orati so začeli na spodnjem koncu njive; brazde so se obračale vse na eno stran, t. j. padale so druga na drugo.

Ralo je v primerih, ko je pomenila rezalnica samostojen del orodja, oralo 4 do 7 metrov za rezalnico; lemež je šel po riži, ki jo je napravila rezalnica, ali pa je oral med rižo in preobrnjeno brazdo. Ozke brazde so povečini obsegale 15 do 20 cm, široke brazde pa so presegale širino 25 cm. Globina oranja je bila odvisna od zemlje, ali je bila bolj peščena ali mastna (v slednji so orali globlje, kot povedano, do 10 cm). Čeprav so naša rala praviloma opremljena z lemeškami, ki so potem, ko je lemež zoral brazdo, zemljo tudi deloma obračale, ne gre pri tem za enak učinek kakor pri plugu, pri katerem obrača deska celo brazdo. Zakaj lemeške lahko obračajo samo polovico brazde, medtem ko se druga polovica brazde takrat zdrobi. Najslabše je mogoče z ralom obračati zemljo po ravnem, najbolje pa v strmini, kjer se brazde malone same obračajo. Dele njiv, ki so ostali zavoljo kamnov, štorov ipd. ali zavoljo oračeve nepazljivosti neodorani, so prekopal z motikami.²³

Drugče ko v prejšnjih časih so vpregali v 19. stoletju v plug največkrat le par volov ali konj. Do današnjega dne poznamo dve poglaviti inačici oranja s plugom. Ena je ta, da napravi plug najprej brazdo po sredini njive, drugo pa ob prvi, in sicer tako, da se vrača ob prvi nazaj; tretjo brazdo napravi nato ob prvi (v isto smer), četrto ob drugi (v isti smeri) in tako naprej. Pri drugi inačici izorje plug prvo brazdo ob enem robu njive in obrača zemljo navzven, drugo brazdo pa izorje ob drugem robu njive in enako obrača zemljo navzven; tretjo brazdo orje potem ob prvi, četrto ob drugi in tako do konca. Edinole na zelo strmih njivah ni mogoče oranje te vrste; na takšnih njivah je bilo prikladno ralo, v novejši dobi pa orjejo na njih z dvostranskim plugom, ki orje brazdo ob brazdi.²⁴

Poglavitne naloge pluga pri oranju so rezanje, obračanje in drobljenje zemlje. Zemljo režeta lemež in črtalo; v oddaljenejši preteklosti so delali to ponekod samo z lemežem, kadar namreč črtalo pri oranju v lahki zemlji ni bilo potrebno.²⁵ Najpomembnejšo vlogo pri oranju ima deska, ki obrača zemljo in s tem zaorje njivski plevel, nadalje zakoplje ali uničuje škodljivce v vrhnji zemeljski plasti in naposled stopnjuje plodnost zemlje in zboljšuje pridelek. Hranljive sestavine, ki jih črpajo rastline, so namreč po navadi v vrhnji plasti njive, medtem ko je za pravilen razvoj rastlin potrebno, da je več teh hranljivih sestavin v določeni globini, tako da zagotavlja obra-

čanje brazde rastlinam potrebno hrano. Zadnja naloga oranja je drobljenje zemlje z desko: samo primerno zdrobljeno zemljo je mogoče prav posejati in pognojiti; če ni zemlja zadosti zdrobljena, teže sprejema vodo in zrak, hkrati pa tudi hitreje zgublja potrebno vlago.²⁶ — Plugi z lesenimi deskami so orali le plitke brazde, komaj 10 do 15 cm²⁷ Sodobni plugi pa orjejo v povprečju približno četrta metra globoko.²⁸

Po novejših izkušnjah veljajo za dobre tisti plugi, ki orjejo široke brazde ali ki je pri njih odkrita gornja plast, izpostavljena zraku in soncu, kar največja. Pri takšnih plugih je brazda polkrat širša kakor globoka; če znaša npr. globina oranja 20 cm, bo brazda široka 30 cm²⁹. Za naše poznosrednjeveške pluge pa je ugotovljeno, da bi bilo treba z njimi izorati skorajda dve brazdi, da bi dosegli enako širino razrezane in obrnjene zemlje kakor dandanes, ne da bi ob tem dosegli enako globino. (Zato in zavoljo pomanjkljivega gnojenja je morala v oni dobi zemlja dlje počivati, in sicer v prahi ali paši, ali pa je bilo potrebno mimo oranja tudi dodatno obdelovanje z motiko.)³⁰

In naposled: če orje v srednje težki zemlji v globini okoli 18 cm lesen plug s parom volov, izorje v enem dnevu petino hektara, sodoben železni plug s parom konj dve petini hektara, traktor s petbrazdnim plugom pa 5 hektarov.³¹

Kot najpomembnejše poljedelsko orodje je našlo orno orodje ustrezno mesto v šegah. — Deloma do današnjega dne je poudarjeno prvo oranje v letu. Tedaj je ponekod pokadil gospodar plug z blagoslovljenim kadilom, v prvo brazdo pa vrgel blagoslovljeno šibo in jo podoral;³² na sploh so pri zadevnih dejanjih ob prvem oranju v navadi veje, ki so jih jemali iz blagoslovljenih butar.³³ Za sredpostno sredo pa spričuje na Štajerskem D. Trstenjak, da je ta dan kmet čakal sončni vzhod na njivi; ko je sonce vzšlo, je zalučal proti soncu otko in jo zapičil v zemljo tam, kamor je padla; zvečer se je vrnil na njivo po otko, ki jo je potlej doma ozaljšal z bršljanom in pritrdil na plug; ko je naslednji dan oral, je na mesto, kjer je dan prej zapičil otko, postavil blagoslovljeno šibo, in sicer zavoljo dobre letine.³⁴

Mimo delovnih šeg je povezan plug prav tako z letnimi, pustnimi šegami. Zlasti na vzhodnem Štajerskem vlačijo o pustu po vaseh manjše skupine našemljenih fantov pravi ali leseni plug (ta je na deski okrašen predvsem z majhno smreko, na kateri so raznobarni trakovi), kurent pa zaorje na vsakem dvorišču brazde, v katere vržejo »repno seme« (najpogostejše pesek) in jih pograblajo, za to pa dobijo od gospodinje jajca in klobase.³⁵ Po sodbi B. Orla je kmet v davnini s takšnim oranjem »v prvi vrsti čaral plodovitost svojih polj«;³⁶ takšna razlaga je na splošno znana za šege, ki so povezane s plugom ali z oranjem.³⁷

Nakazana dognanja o našem ornem orodju spričujejo, da so najpoučnejše raziskave o izviru in razvoju rala in pluga, čeprav bo veljalo tudi tukaj zapolniti še marsikatero vrzelo, medtem ko vsebujejo druge obdelave večidel drobnejša spoznanja. (Ob tem štejem za izredno nesorazmerna preučevanja konstrukcijskih značilnosti ornega orodja — kljub pomembnosti tega vprašanja za ugotavljanje razvojnih zvez —, posebej zato, ker jim vse preveč manjka povezave z delovnim postopkom;³⁸ zato se nam jih v gornjih vrsticah ni zdelo potrebno povzeti. In ne moremo se vzdržati mnenja, da pomeni v primerjavi s poglobitimi preučevanji ornega orodja drugod v Jugoslaviji, ki upoštevajo pri tem zgolj vrste, tehnične konstrukcije, krajevne oblike in imenja rala in pluga, delo B. Orla korak naprej, saj načenja širši skupek zadevnih vprašanj, kakor je sicer pri teh raziskavah neredko navada.³⁹)

Mimo spopolnjevanja podobe o razvoju rala in pluga bo treba nadaljnje obravnave našega ornega orodja usmeriti v naslednja poglobitna vprašanja: kakšne vrste rala in pluga so vse uporabljali na Slovenskem, koliko je bilo ornega orodja po posameznih vrstah kmetij in kakšna je bila njegova kakovost, kakšno je bilo delo s tem orodjem, kakšne so bile ob tem delovne razmere in kakšen je bil delovni čas, kakšna je bila produkcija, ki je izvirala iz obdelave zemlje z danim ornim orodjem, in kakšni so bili dohodki, ki so potekali iz te produkcije, za kaj in kako so jih porabljali in pa kakšne so bile delovne in druge šege, povezane z ornim orodjem. V ta namen bo treba še dosti bolj ko doslej razviti terenske raziskave ornega orodja, zlasti tudi glede na najnovejšo dobo, saj ustrezno orno orodje v naši etnologiji in gospodarski zgodovini sploh še ni bilo načeto. In za konec: bistveni napredek v raziskavah ornega orodja bodo lahko prinesla samo prečiščena teoretična vodila za etnološko in gospodarskozgodovinsko delo te vrste.

¹ R. Ložar, *Pridobivanje hrane in gospodarstvo*, Narodopisje Slovencev I, Ljubljana 1944, str. 122 d, 137 d.

² B. Orel, *Ralo na Slovenskem* (I), Slovenski etnograf VIII, Ljubljana 1955, str. 31 d; isti *Ralo na Slovenskem* (II), Slovenski etnograf XIV, Ljubljana 1961, str. 15 d.

³ T. Urbas, *Nekaj ugotovitev o pohorskem ralu »kavlju«*, Slovenski etnograf VIII, Ljubljana 1955, str. 69 d; ista, *Črtalo v severovzhodni Sloveniji*, Slovenski etnograf XIV, Ljubljana 1961, str. 41 d.

⁴ A. Baš, *Orodja na kmečkih gospodarstvih pod Mariborom v 18. stoletju*, Slovenski etnograf VIII, Ljubljana 1955, str. 109 d; isti, *Hrastovski plug*, Slovenski etnograf XIV, Ljubljana 1961, str. 51 d.

⁵ B. Grafenauer, *Poljedelsko orodje*, rokopis za delo Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev – agrarne panoge. Avtorju se tudi tukaj zahvaljujem, da mi je dovolil uporabiti navedeno rokopisno razpravo.

⁶ B. Grafenauer, *nav. delo*.

⁷ *Prav tam.*

⁸ *Prav tam.*

⁹ B. Bratanić, *Nešto o starosti pluga kod Slavena*, Zbornik radova filozofskog fakulteta sveučilišta u Zagrebu II, Zagreb 1954, str. 288 d.

¹⁰ B. Grafenauer, *Ustoličevanje koroških vojvod in država karantanskih Slovencev*, Ljubljana 1952, str. 446 d.

¹¹ B. Grafenauer, *Ustoličevanje koroških vojvod in država karantanskih Slovencev*, str. 452.

¹² B. Grafenauer, *Poljedelsko orodje*.

¹³ *Prav tam.*

¹⁴ *Prav tam.*

¹⁵ A. Dopsch, *Die ältere Sozial- und Wirtschaftsverfassung der Alpenlawen*, Wien 1909, str. 98 d.

¹⁶ B. Grafenauer, *Poljedelsko orodje*.

¹⁷ S. Vilfan, *K obdelavi polja v slovenski Istri*, Slovenski etnograf X, Ljubljana 1957, str. 66.

¹⁸ A. Baš, *Orodja na kmečkih gospodarstvih pod Mariborom v 18. stoletju*, str. 121, 125.

¹⁹ B. Grafenauer, *Poljedelsko orodje*.

²⁰ *Prav tam.*

²¹ B. Orel, *nav. delo* I, str. 55 d; isti, *nav. delo* II, str. 37.

²² B. Orel, *nav. delo* I, str. 50 d; isti, *nav. delo* II, str. 34.

²³ B. Orel, *nav. delo* I, str. 51 d, 62.

²⁴ V. Rohrman, *Poljedelstvo*, Celovec 1897, str. 103; B. Bratanić, *Oračje sprave u Hrvata*, Zagreb 1939, str. 95 d.

²⁵ S. Vilfan, *nav. delo*, str. 64.

²⁶ Đ. Prekajski, *O plugu*, Beograd 1954, str. 7 d.

²⁷ B. Grafenauer, *Poljedelsko orodje*.

²⁸ J. Buchinger, *Der Bauer in der Kultur- und Wirtschaftsgeschichte Österreichs*, Wien 1952, str. 357.

²⁹ V. Rohrman, *nav. delo*, str. 102; Đ. Prekajski, *nav. delo*, str. 12 d.

³⁰ A. Baš, *Hrastovski plug*, str. 56 d.

³¹ V. Rohrman, *Kmetijsko gospodarstvo*, Celje 1923, str. 59; Đ. Prekajski, *nav. delo*, str. 48; S. Vilfan, *nav. delo*, str. 66.

³² N. Kuret, *Praznično leto Slovencev I*, Celje 1965, str. 98.

³³ B. Orel, *Slovenski ljudski običaji*, Narodopisje Slovencev I, Ljubljana 1944, str. 145.

³⁴ Navedeno po: N. Kuret, *nav. delo*, str. 97.

³⁵ B. Orel, *Slovenski ljudski običaji*, str. 317; N. Kuret, *Aus der Maskenwelt der Slowenen*, v: L. Schmidt, *Masken in Mitteleuropa*, Wien 1955, str. 205; isti, *Praznično leto Slovencev I*, str. 28 d.

³⁶ B. Orel, *Slovenski ljudski običaji*, str. 318.

³⁷ Gl. o tem K. M. Klier, *Das Blochziehen*, Eisenstadt 1953, str. 4.

³⁸ Gl. o tem T. Gebhard, *Möglichkeiten der Geräteforschung in Deutschland*, Zeitschrift für Volkskunde LVI, Stuttgart 1960, str. 102.

³⁹ Gl. o tem T. Gebhard, *nav. delo*, str. 94 d.

Résumé

L'ARAIRE ET LA CHARRUE

Notre exposition présente les matériaux principaux sur l'araire et la charrue chez les Slovènes qu'on a pu réunir jusqu'ici, tout en récapitulant les notions essentielles sur ces instruments.

La collection est assez récente, car l'exploration systématique du terrain par nos musées, surtout par le Musée ethnographique slovène de Ljubljana et le Musée régional de Maribor, qui a permis de réunir bien des matériaux concernant les instruments aratoires, n'a commencé qu'après la deuxième guerre mondiale. Les études sur ces matériaux, soit ethnologiques soit d'histoire économique, datent elles aussi de cette époque. L'ethnologie traitait l'araire et la charrue (note 2, 3, 4) en partie comme un élément culturel particulier, et dans une moindre mesure en tant qu'un moyen de connaître la manière de vivre des paysans, sans pourtant définir cet aspect de façon précise, mais en l'utilisant seulement comme un moyen de donner aux recherches une assise plus ample. L'histoire économique traitait les instruments aratoires comme une partie de son sujet (n. 5), c'est-à-dire comme un élément économique particulier, tout en le liant plus ou moins à l'ensemble des activités économiques où cet élément trouvait sa place.

Les données sur l'araire et la charrue chez les Slovènes, établies tant par l'ethnologie que par l'histoire économique, présentent le tableau suivant. — Ce qu'on connaît le mieux, c'est la question de l'origine et de l'évolution de l'araire et de la charrue, mais il faut commencer par en donner la définition. L'araire, qui est chez nous plus ancien, s'est développé à partir de la bêche et de la pioche à base de la conjonction du piochage avec l'élevage. Ce qui est caractéristique pour l'araire, c'est qu'il possède un soc symétrique (celui de la charrue est dissymétrique) qui ne fait que déplacer, émietter et ameublir la terre, sans la défoncer et retourner (à la différence de la charrue), car il n'a pas de versoir. L'araire est utilisable seulement dans un sol meuble et sans apport de fumier, car il effectue un travail peu profond (jusqu'à 10 cm) et n'est pas capable d'enfouir l'engrais. La charrue est plus récente et plus perfectionnée; ses éléments caractéristiques sont le soc dissymétrique et le versoir qui retourne et émiette la terre.

En ce qui concerne l'origine de notre charrue, B. Bratanić considère que »la charrue est un bien culturel ancien et commun aux Slaves... datant de l'époque avant leur dispersion«; il base cette conclusion sur la terminologie aratoire commune à tous les peuples slaves (n. 10). Cette terminologie commune des instruments aratoires prouve en effet que les Slaves ont connu ceux-ci déjà à l'époque de la migration des peuples, mais elle ne prouve pas qu'ils ont utilisé ces instruments d'une manière générale (et il y a toujours la question est-ce que le nom de la charrue — »plug« — soit vraiment d'origine slave, ou peut-être autre, soit celto-romane, soit germanique). Quant aux Slaves qui ont colonisé au VIe siècle les Alpes Orientales, on a prouvé d'une manière convaincante qu'ils avaient pratiqué surtout une agriculture sans labourage ou une culture par essartage, tout en se servant aussi de l'araire, ce qui indique les débuts d'une culture par labourage avec des champs temporaires (n. 10). La période de transition entre l'essartage et la vraie culture par labourage avec des champs permanents s'est terminée au IXe/XIe siècle, lorsque nos ancêtres ont passé définitivement à la nouvelle technique du labourage et au système de l'assolement triennal avec jachère (blé d'hiver, céréales d'été, jachère) (n. 12). Les noms slaves communs pour les pièces de la charrue ne sont pas en contradiction avec ce que nous venons de dire sur l'évolution de l'araire et de la charrue, car cette terminologie commune peut très bien provenir de l'araire et n'avoir été appliquée que plus tard à la charrue. Il est absolument improbable que la charrue ait été utilisée lorsque

l'agriculture en était encore à la technique d'essartage ou de piochage, c'est-à-dire immédiatement après la colonisation. L'hypothèse d'une utilisation aussi ancienne de la charrue est réfutée aussi par l'usage très répandu de l'araire chez une grande partie des Slaves à une époque bien plus récente, ainsi que par divers témoignages qui nous permettent de dater l'introduction de la charrue chez les Polabes, les Polonais et les Russes seulement vers l'an 1000 ou même plus tard. En fin de compte, l'hypothèse sur l'existence de la charrue chez les Slaves à l'époque qui a précédé et suivi la migration des peuples ne trouve aucun appui dans les témoignages archéologiques (n. 5).

L'influence des autres peuples de l'antiquité est hors de question. L'agriculture de ces peuples est caractérisée par un usage assez répandu de l'araire à soc de fer, à coute et à rous, mais il est impossible de prouver que les Slaves aient adopté cet instrument directement à l'époque de leur établissement dans leur nouvelle patrie (n. 5).

Dans les régions montagneuses, l'araire est resté en usage presque partout jusqu'au début du XIXe siècle, lorsque l'introduction du fumage systématique le fit supplanter peu à peu par le brabant double; toutefois l'araire continua à être employé pour certains travaux spécialisés. Dans les plaines, on vit prédominer à peu près à la même époque la charrue en bois, tandis que la nouvelle charrue en fer de fabrication industrielle, qui effectuait un travail en profondeur et ne demandait pas un attelage si puissant, devenait accessible aux paysans seulement vers le milieu du XIXe siècle. L'usage de cette charrue industrielle se répandait pourtant assez lentement; ce n'est qu'après 1900 que ce type de charrue supplanta presque entièrement les autres instruments aratoires, donc aussi l'araire (n. 5). Même dans les régions où l'araire s'était maintenu après le début du XIXe siècle, il disparut à la veille ou au début du XXe siècle, de sorte qu'après la première guerre mondiale on ne le rencontre qu'exceptionnellement (n. 2, 22).

Les araires étaient fabriqués en bois dur, dans la plupart des cas à la maison par le maître de la ferme ou par les valets; parfois, on commandait ce travail contre payment à quelque paysan pauvre ou à un vieux qui avait déjà cédé sa terre. Les charrons ne commencèrent à s'en occuper qu'à une époque assez récente. Le soc venait du forgeron ou du magasin (n. 2, 23). De même que les araires, les charrues — excepté les charrues industrielles — étaient elles aussi en bois dur et fabriquées d'abord à la maison, plus tard par les charrons. Les parties en fer de ces charrues étaient l'oeuvre des forgerons, mais il y en avait aussi de fabrication industrielle, en vente dans les magasins.

L'attelage de l'araire était constitué de deux boeufs. Le labourage commençait au bout inférieur du champ; les bandes retombaient toutes dans le même sens, c'est-à-dire l'une sur l'autre. Les sillons étroits avaient d'habitude 15 à 20 cm de largeur, et les sillons larges plus de 25 cm. La profondeur du labourage dépendait du sol plus ou moins sableux ou gras (celui-ci demandait un labour plus profond) (n. 2, 24). À partir du XIXe siècle, on attelait à la charrue elle aussi le plus souvent une paire de boeufs ou de chevaux. On connaît deux façons principales de labourage avec la charrue. Dans le premier cas, la charrue trace d'abord un sillon au milieu du champ, puis elle revient en traçant à côté de celui-ci un sillon parallèle en sens inverse; le troisième sillon se trouve à côté du premier et dans le même sens que celui-ci, le quatrième à côté du deuxième, et ainsi de suite. Dans l'autre cas, le premier sillon est tracé au bord du champ de sorte que la bande est renversée vers l'extérieur, et le deuxième sillon à l'autre bord, renversant également la bande vers l'extérieur; le

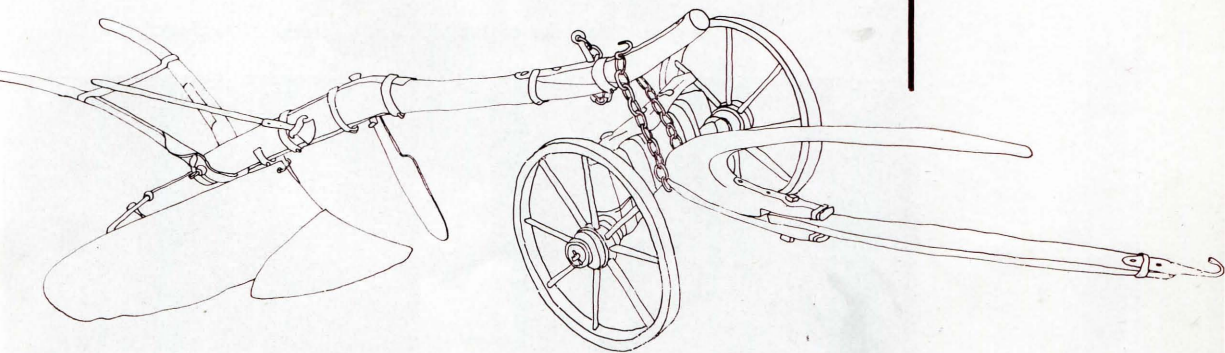
troisième sillon est à côté du premier, le quatrième à côté du deuxième, etc. Seuls les champs en pente forte ne permettent pas cette manière de labourage; sur de tels terrains, l'araire était préférable; plus tard, on a commencé à y employer le brabant double qui trace des sillons parallèles l'un après l'autre (n. 25). — Les charrues avec des versoirs en bois traçaient des sillons peu profonds, de 10 à 15 cm, tandis que les charrues modernes travaillent le sol à une profondeur d'environ 25 cm (n. 29). D'après les expériences modernes, on préfère les charrues qui tracent des sillons larges, afin que la couche de surface découverte, exposé à l'air et au soleil, soit aussi grande que possible. Avec de telles charrues on obtient des sillons qui sont une fois et demi plus larges que profonds. Quant à nos charrues de la fin du moyen âge, on a établi le fait qu'elles avaient dû tracer presque deux sillons pour remuer la surface d'un seul sillon d'aujourd'hui, sans atteindre pourtant la même profondeur (n. 4, 31). Et finalement: si une charrue en bois attelée d'une paire de boeufs travaille une terre moyennement lourde à une profondeur d'environ 18 cm, elle laboure dans une journée la cinquième partie d'un hectare, tandis qu'une charrue moderne en fer attelée d'une paire de chevaux laboure deux cinquièmes d'hectare, et un tracteur avec une charrue à cinq socs même 5 hectares (n. 32).

Certaines traditions attachées au premier labourage de l'année se sont conservées en partie jusqu'à nos jours. Dans certaines régions, le maître de la ferme brûlait près de la charrue de l'encens béni et jetait dans le premier sillon une brindille bénie (n. 33); en général, les branches bénies le dimanche des Rameaux jouaient un grand rôle dans les coutumes qui accompagnaient le premier labourage (n. 34).

En dehors des coutumes de travail, la charrue apparaît aussi dans certaines coutumes saisonnières, surtout celles de carnaval. Dans la Styrie orientale notamment, des groupes de jeunes gens masqués traînent par le village une charrue véritable ou une charrue en bois dont le versoir est décoré d'un petit sapin avec des rubans multicolores, tandis que le »kurent« (masque traditionnel) trace dans chaque cour de ferme un sillon et y jette de la »semence de navet« (représentée d'habitude par du sable); les jeunes gens ratissent ce sillon, et la fermière leur offre des oeufs et des saucisses (n. 36). On considère que cette coutume rappelle un rite magique par lequel les paysans cherchaient à obtenir une plus grande fertilité de leurs champs (n. 37); cette explication est généralement admise pour toutes les coutumes attachées à la charrue et au labourage.

(Traduit par Radojka Vrančič)

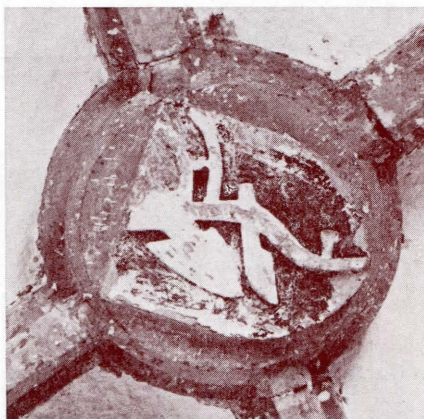
ILUSTRACIJE

Starejši plug z območja Šmarje Sap (Arhiv SEM)

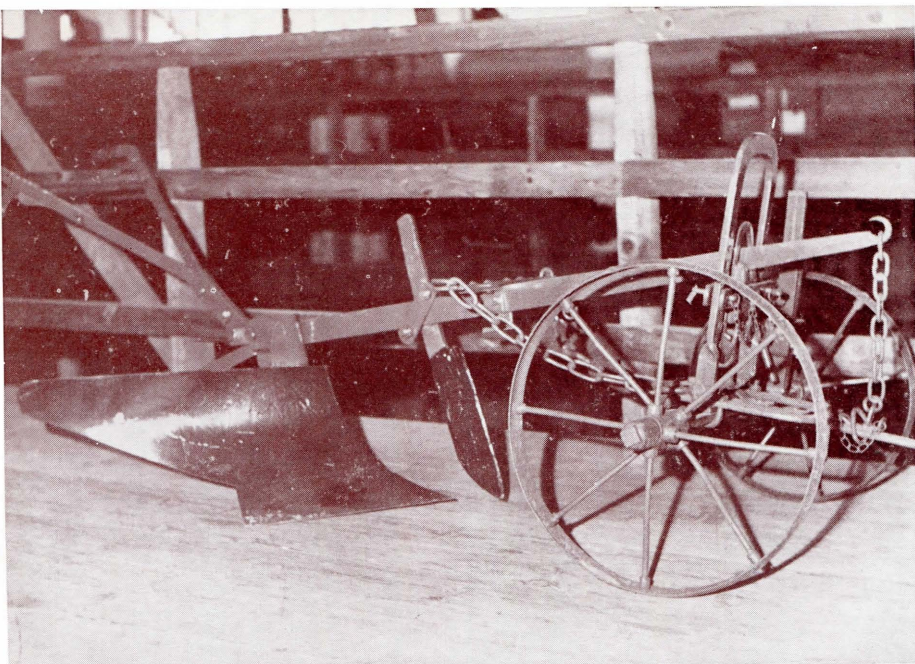
Sl. 2 Plug na sklepniku cerkve v Mengšu (sreda 15. stoletja)

Sl. 3 Plug na sklepniku cerkve
v Crngrobu (sreda 15. stoletja)

Sl. 4 Plug na stenski sliki cerkve
v Hrastovljah (1490)

Sl. 5 Sodobni enobrazdni plug

**SLOVENSKI
ETNOGRAF-
SKI MUZEJ
LJUBLJANA**

Sl. 6 Sodobni dvobrazdni plug s traktorjem

K E.01 A.11.02

SEM

1968

020080127

COBISS 0

»AGROTEHNIKA«

export-import, LJUBLJANA, Titova 38 s poslovnimi enotami v:

MARIBORU

CELJU

MURSKI SOBOTI

POREČU

LJUTOMERU

BEOGRADU

ZAGREBU

Dobavlja naslednje vrste blaga iz uvoza in domače proizvodnje:

- kmetijske stroje, orodje, umetna gnojila in sredstva za varstvo rastlin
- rezervne dele in gume za kmetijske stroje, tovarne in osebne avtomobile
- opremo za kletarstvo, mlekarstvo, pivovarstvo, industrijo močnih krmil in ostalo prehrambeno industrijo
- opremo za strojno, kovinsko-predelovalno, tekstilno in kemično industrijo
- širok izbor ostalega reprodukcijskega materiala za kmetijstvo in industrijo.

Strokovna služba »AGROTEHNIKE« daje nasvete za nakup in uporabo vsega blaga, ki ga nudimo.